

Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів

А. Ф. ТРУБАЙЧУК (Київ), О. С. ЧЕРЕВКО (Київ)

Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-1990 рр.

В умовах розбудови державної незалежної України, реконструкції її успадкованого від колишньої імперії економічного комплексу владним структурам не завадило б вивчити досвід демократичних держав. Зокрема, заслуговує на увагу реформаторська діяльність уряду Маргарет Тетчер, спрямована не лише на структурну перебудову економіки, приватизацію її державного сектора, а й на реструктуризацію самого британського суспільства, підтримку середнього класу — основи поступального руху будь-якої нації. Своїми цілеспрямованими реформами, насамперед приватизацією державних підприємств, уряд торі протягом 1979—1990 рр. спромігся перетворити Велику Британію з "хворої людини" Європи на повноправного члена європейського й світового ансамблю індустріальне розвинутих країн.

Коли 1979 р. неоконсерватори прийшли до влади, частка державного сектора в економіці країни сягала *за II %* валового національного продукту. На цих підприємствах працювало не менш як 2 млн робітників (понад 8 % зайнятих у виробництві). Більше 13 % усіх капіталовкладень у економіку також припадало на державний сектор. До нього входили як націоналізовані у повоєнні роки лейбористським урядом галузі (вугільна промисловість, електрична, металургійна, газова, залізниця), так і ті, що перейшли у власність держави у 70-ті рр. (автомобільна компанія "Ролс-ройс", суднобудівні та авіабудівні підприємства, а також всесвітньовідома радіокомпанія "Бі-бі-сі", національна мережа низької напруги, поштова служба, що від самого свого створення належали державі ¹. Чимало з цих підприємств і навіть цілих галузей змінили свого власника через втрату конкурентоспроможності. Іноді лейбористська більшість у парламенті приймала рішення про одержавлення тих чи інших галузей або окремих фірм, сподіваючись, що загальнонаціональна координація їх діяльності дасть більший ефект, ніж фрагментарне й непланове їх функціонування.

Це, зокрема, стосується повоєнної націоналізації залізниць, утворення національної компанії автобусних перевезень (1968 р.) тощо. Загалом же, як оцінюють дослідники, націоналізація у Британії здійснювалася не стільки суто з економічних, скільки з політичних міркувань. Це виходило із стратегії й тактики лейбористської партії, що ще у 20-ті рр. проголосила свою соціалістичну програму, четвертий пункт якої передбачав "впровадження суспільної власності на засоби виробництва, їх розподілу й обміну" ². Більшість підприємств, що входили до націоналізованого сектора, функціонували як державні корпорації. Ініціатором утворення таких корпорацій був один із відомих лейбористських діячів, голова Ради великого Лондона Герберт Морісон. Керівники цих корпорацій призначалися і підпорядковувалися відповідним міністерствам, але контроль за їхньою діяльністю мав здійснювати безпосередньо парламент. У ході націоналізації брався до уваги й такий чинник, що не всі ці корпорації мали бути прибутковими, оскільки головне їх завдання полягало в тому, щоб слугувати загальнонаціональним інтересам, а також забезпечувати гарантованими робочими місцями певну частину працездатного населення. За задумом прихильників створення державного сектора в економіці ці підприємства мали забезпечувати країну доступними за ціною товарами, що могли б задовольняти потреби пересічних англійців ³.

Проте, як показав подальший перебіг подій, націоналізовані галузі промисловості й окремі підприємства дуже швидко виявилися збитковими. Насамперед тому, що управління ними вимагало розгалуженого бюрократичного апарату, який, до того ж, не досить активно здійснював модернізацію технологічних процесів. З іншого боку, і це, очевидно, було найголовнішим негативом націоналізованої частини британської економіки, тред-юніони постійно користувалися своїм монопольним правом забезпечення високого рівня заробітної плати, так само як і адміністративно-бюрократичний апарат пручаючись впровадженню нових технологій.

Така ситуація, на думку фахівців, цілком влаштувала державних чиновників, що поступово звикали до легкого життя і ставали на шлях найменшого спротиву. Вилучена із загального ринку конкуренції, а також перспектив можливого банкрутства, ця група підприємств, як вважає ряд дослідників, зокрема Дж. Кей, Дж. Віккерс, Дж. Яроу, Дж. Шеколтон, Дж. Вайзман *, паразитувала на тлі приватного сектора британської економіки. Наприклад, Дж. Віккерс і Дж. Яроу наводять дані про зростання випуску промислової продукції протягом 1968—1978 рр. Якщо загалом цей показник становив 1,7 % на рік, то в одержавленій електричній промисловості ледве сягав 0,7 %, у націоналізованій металургійній промисловості випуск продукції навіть знизився на 2,5 %, а у вугільній він упав аж на 4,4 %. Водночас протягом 70-х рр. витрати на утримання робочої сили на націоналізованих підприємствах електричної промисловості на 18 % випереджали загальнонаціональний рівень, у вугільній — на 21 %, у газовій промисловості цей показник зростав на 38 % швидше, ніж загальнонаціональні показники ⁴.

Виправдовуючи свою стратегію приватизації націоналізованих підприємств, консерватори спиралися на те, що попередні помірковані спроби піднести ефективність націоналізованих підприємств та знизити витрати на утримання робочої сили і досягти бодай 8 % реального повернення від щорічних нових інвестицій завершувалися невдачами, оскільки націоналізовані галузі фактично випадали із загального комплексу ринкове орієнтованого господарства країни. Величезні націоналізовані підприємства виявилися надто неповороткими, монстроподібними, не здатними дотримуватися принципів комерційного раціоналізму і водночас давали можливість міністрам, чиновникам, котрі очолювали галузі або державні корпорації, маніпулювати політичними гаслами, що ще більше поглиблювало кризові явища у цьому секторі британської економіки. Будь-які спроби уряду прилучити націоналізований сектор до ринкової економіки, як правило, виявлялися невдалими, оскільки наштотувалися на спротив як бюрократичного апарату, так і егоїстичних тред-юніонів ⁵.

Ще 1976 р. в доповіді Національного бюро з проблем економічного розвитку вказувалося, що у подальшому навряд чи можливо виробити дієві схеми, які б істотно зрушили з мертвої точки проблему підвищення ефективності націоналізованих галузей промисловості. Щоправда, 1978 р. лейбористський уряд зробив спробу піднести продуктивність останніх і запровадив з цією метою 5-процентну ставку реального повернення усіх державних інвестицій ⁶. Але й ці проекти не дали помітних результатів.

* Kay J. *The State and the Market: The UK Experience of Privatization*. New-York and London, 1987. Vickers J. and Jarow, G. *Privatization and the Natural Monopolies*. London, Public Policy Centre, 1985; Vickers J. and Jarow G. *Privatization // Ekonomik Anasis*. - 1991. - № 11. — P. 27-31;

Shackleton J. *Privatization: The case examined // National Westminster Bank Quarterly Review*. - 1984. - May. - P. 59-73.

Економічна стратегія лейбористів, як бачимо, навряд чи могла вважатися вдалою. Після добровільної відставки Г. Вільсона 1976 р. новий прем'єр Дж. Каллаген не спромігся запропонувати британцям перспективної альтернативи. Країна продовжувала пасти задніх у "сімці" і очікувала на свого месію — Л. Ерхарда, В. Жіскар д'Естена чи Ш. де Голля. Але й консервативна партія виявилася неспроможною запропонувати програму, що могла б надихнути виборців віддати їй свої голоси. Зазнавши поразки на двох поспіль загальних парламентських виборах (у лютому й жовтні 1974 р.), консервативна партія зіткнулася з гострими проблемами. Підсумки виборів 60—80-х рр. віддзеркалили тривалий процес падіння масового впливу партії, який розпочався ще в 30-х рр., тимчасово перервався в 50-х — на початку 60-х, але знову продовжився в 1964 р. З 1964 по жовтень 1974 р. консерватори зазнали поразки на 4 із 5 загальних виборів, що проводилися у цей час, а при владі перебували лише три з половиною роки. На виборах у лютому 1974 р. консервативна партія отримала 37,8 % голосів виборців — найменшу кількість за період з 1906 р., а в жовтні 1974 р. частина її прихильників взагалі впала до найнижчого рівня за всю її історію як масової політичної організації⁷.

Уявлення про консерваторів як "органічну" партію влади було серйозно підірвано. Спроби уряду Е. Хіта піднести ефективність економіки лише шляхом обмеження активності тред-юніонів, як відомо, завершилися повною поразкою. Прийнятий 1971 р. Акт про виробничі відносини наштовхувався на фактичну їхню відмову коритися законодавству. За часів прем'єрства Е. Хіта страйковий рух у країні досяг найвищого напруження. Якщо 1969 р. кількість страйкових людино-днів становила 6,8 млн, 1970 р. - сягнула 11 млн, то у 1974 р. - 14,8 млн⁸. Ця тенденція збереглася і в роки правління лейбористів.

За активністю профспілкових конфліктів наприкінці 70-х рр. Англія стояла на одному з перших місць серед країн Заходу. Водночас за чисельністю найманих робітників та їх часткою в самодіяльному населенні серед промислово розвинутих країн світу Англія в середині 70-х рр. займала перше місце - 93 % (США - 91,1 %, ФРН - 86,3 %, Франція — 80 %, Японія — 68,4 %)⁹. Поряд з тим частка середніх і великих підприємств у промисловості та сфері обігу в загальній кількості самодіяльного населення в країні характеризувалася найнижчими показниками - 6 %, а в галузях матеріального виробництва — 1,3 %¹⁰.

Тому, коли 1975 р. партію очолила Маргарет Тетчер, перше, на що вона звернула увагу своїх прихильників, це на необхідність виробити нові пріоритети, нові програмні документи, що вселили б упевненість не лише в симпатиків торі, а й в інших виборців, переконали б їх у тому, що консерватори здатні вивести країну на нові рубежі по шляху створення суспільства загального достатку. Як зазначає український дослідник В. Горбик, консервативний уряд М. Тетчер планував зменшити втручання держави в економіку, скоротити масштаби державного сектора. Тим самим торі прагнули здійснювати на практиці принципи ринкової економіки, відходячи певною мірою від неокейнсіанських методів ч, на які спиралася лейбористи у 60—70-ті роки.

Серед основних напрямів своєї діяльності М. Тетчер визначила гасло побудови "народного капіталізму" - програми приватизації, що передбачала перетворення Великої Британії в країну, де "кожний є власником або має можливість перетворитися на власника"¹². Узавши курс на денационалізацію, уряд М. Тетчер керувався прагненням, з одного боку, втілити у життя приватновласницькі переваги, а з іншого — звести до мінімуму засилля профспілок, яке в кінцевому рахунку й привело до

відставки уряду Е. Хіта. Окрім суто монетаристських прихильностей нових торі, цей напрям визначив й прагматичний розрахунок. Справа полягала в тому, що в галузях, які перебували у приватній власності, гірше організовані члени профспілок становили в середньому 75 % робітників і 39 % службовців, тоді як на державних підприємствах діяли сильні та численні профспілкові організації. У націоналізованих галузях їх було більше, ніж 90 % від загальної кількості робітників і службовців¹³. Найбільше страйків відбувалося саме на цих підприємствах. А на приватних фабриках робітники змушені були миритися з порядками, що встановлював господар відповідно до умов колективних договорів. На деяких підприємствах з ініціативи їх власників число тред-юніонів поступово скорочувалося.

Домігшись перемоги на виборах 1979 р., торі приступили до створення "демократії власників" з великим оптимізмом. Близько 40 % підприємств, націоналізованих у 1945—1979 рр., було передано у приватні руки. Кількість індивідуальних власників акцій зросла з 2 млн в 1979 р. до 9,2 млн у 1987 р., а у 1990 р. цей показник сягнув 11 млн і вперше перевищив кількість членів профспілок. Більшість нових власників акцій придбали їх у приватизованих компаній, причому деякі з них продавалися за заниженими цінами (акції компанії "Бритиш телеком")- Це значною мірою стало чинником демократизації власності. Понад 2/3 державного сектора було передано в руки приватних осіб та кооперативних підприємств. 1981 р. уряд Британії продав приватним власникам акції 18 великих промислових компаній із загальним капіталом 14 млрд ф. ст.¹⁴

Було розширено можливості для придбання особами найманої праці акцій тих підприємств, де вони працювали. Надавалися податкові пільги для придбання акцій до певної суми. Окремі фірми було викуплено їхніми ж службовцями. Причому варто відзначити, що попит на приватизаційні акції значно перевищував кількість цих акцій. Коли у грудні 1986 р. на ринку з'явилися акції "Бритиш гез", на них надійшло 4,5 млн заявок, у чотири рази більше, ніж було випущено самих акцій. Число заявок на приватизаційні сертифікати компанії по виробництву авіаційних двигунів "Ролс-ройс" (1987 р.) перевищило кількість акцій майже у 10 разів.

Таке різке зростання попиту на акції приватизованих компаній пояснюється, по-перше, тим, що уряд М. Тетчер вжив заходів до максимального спрощення процедури придбання акцій, по-друге, уряд у більшості випадків приватизації дозволив виплату у розстрочку. Таким чином, люди із середнім достатком отримували реальні шанси для придбання акцій.

Робітники та службовці приватизованих компаній користувалися додатковими привілеями. Коли, наприклад, приватизувалися "Бритиш гез", кожен працівник мав право на 52 безкоштовні акції і ще на 1481 акцію із знижкою на 10 % від початкової ціни. 130000 співробітників "Бритиш гез" стали власниками акцій. Було введено також ряд податкових послаблень, що стимулювали зацікавленість дрібних власників. До кінця 1987 р. 4/5 усіх службовців приватизованих компаній володіли їх акціями. З іншого боку, необхідно зазначити, що 54 % акцій належало 1 % найзаможніших акціонерів¹⁵. Денаціоналізація державних підприємств обґрунтовувалася також ще й тим, що на них значні видатки спрямовувалися на соціальну сферу, а це призводило до вагомих втрат у конкурентній боротьбі із приватними підприємствами, гальмувало розширене відтворення капіталу. Після приватизації акції майже всіх компаній різко зросли у ціні. "Бритиш телеком" за три роки діяльності у приватному секторі збільшила свої прибутки більше ніж на 50 %. Причому вливання приватного капіталу у державну промисловість було лише одним із вагомих чинників. Не

менше, а на думку британського журналіста Д. Брюс-Гардіна, ще більше значення мало обмеження привілейованого становища державних монополій¹⁶. Законом про транспорт 1980 р. "Бритиш рейл" позбавлялася одноосібного права вирішувати питання перевезення пасажирів.

Водночас уряд зберігав за собою "особливий" пакет акцій у ряді компаній, щоб вони не потрапили під контроль іноземних акціонерів. Також створювалися спеціальні ревізійні та контрольні інститути, які мали стежити за тим, щоб приватизовані компанії забезпечували попит та послуги для населення.

Прилучення значної частини населення країни до володіння акціонерним капіталом (принаймні певною його частиною) мало також неабиякої ваги соціально-політичне значення, сприяло політичній переорієнтації значної частини суспільства. У "нових" власників акцій, з огляду на розрив між їхнім соціальним походженням і новим соціальним статусом, відбулася суттєва перебудова політичної свідомості. Співволодіння підвищувало також віддачу та ініціативність робітників і службовців, які раніше дотримувалися "вузько егоїстичних" поглядів. У підсумку цих заходів частка індивідуальних власників акцій серед загальної кількості дорослого населення зросла з 7 до 20 %. За цим показником Велика Британія утричі перевищила Японію і не набагато відстала від США¹⁷.

Центральне статистичне бюро опублікувало дані за 1990 р. Вони засвідчили, що у Британії акціями володіло 21 % дорослого населення, із них 13 % становили власники акцій приватизованих компаній і майже половина з них мали акції інших компаній. 4 % населення (але з них 8 % з тих, що були зайняті на виробництві) володіли акціями тих підприємств, де вони працювали¹⁸.

Цікаво простежити й інші якісні показники. 55 % усіх власників акцій, за даними Центрального бюро, становили чоловіки, з них 40 % — у віці 45—64 роки. 46 % власників так чи інакше займалися суспільно-корисною працею (безпосередньо на виробництві або у сфері управління), 30 % власників акцій мали тижневий прибуток 250 ф. ст. Прибуток власників акцій майже вдвічі переважав загальний прибуток людей найманої праці.¹⁹ Звичайно, ці дані не можуть вважатися цілком об'єктивними, оскільки відображають стан 18 тис. опитаних англійців. Проте на тлі середніх показників у цілому по країні вони свідчать про досить сталу тенденцію до збільшення кількості власників акцій і зростання їхнього добробуту.

Проголосивши гасло "народного капіталізму", уряд М. Тетчер намагався збільшити кількість громадян, які мали б свою частку в суспільному капіталі. За ідеологією торі, зростання кількості власників акцій мало стати не лише джерелом індивідуального збагачення, але й особистої незалежності. Важливою складовою цієї стратегії став активний розпродаж муніципальних будинків, передача їх у приватне володіння. Частка власників житла від загальної кількості житлових одиниць зросла з 56—57 % у 1979 р. до 63—64 % у 1988 р. і стала однією з найбільших серед промислово розвинутих країн світу. Загалом кількість власників будинків зросла майже на 3 млн порівняно з 1979 р.²⁰

У доповіді 1986 р. відповідального за приватизацію міністра Джона Мура підсумовувалося, що тенденція до приватизації дістала загального характеру по країні. І справді, Дж. Мур цілком обґрунтовано визначив тенденцію до збільшення числа власників житла і після завершення програми приватизації. У наступні роки, навіть після відставки М. Тетчер, процес реструктуризації британського суспільства і, зокрема, зростання кількості власників житла та акцій не зупинився. Щось подібне, як від-

мічають дослідники, відбувалося у 30-ті роки, коли з метою подолання кризових явищ консервативний уряд вдався до аналогічних заходів. Але тоді цей процес не дістав такого масового характеру, і навіть ніхто із дослідників не вживав термін "народний капіталізм". Тепер же, коли ця тенденція стала загальною, з'явилися й її теоретичні обґрунтування.

Для М. Тетчер, зазначає один із дослідників проблеми, приватизація стала першим і найголовнішим засобом перебудови самої психології пересічного англієця шляхом залучення його до класу власників. На його думку, вона була глибоко переконана в тому, що нова культура підприємництва, заснована на розширенні числа приватних власників і піднесенні конкурентоспроможності фірм, вкрай необхідна для відродження Великої Британії і повернення їй гідного місця серед індустріальне розвинутих країн світу ²¹.

Поряд із широкомасштабними заходами в напрямі приватизації промисловості й житла уряд М. Тетчер водночас здійснював реформу державного апарату. Значна кількість його функцій передавалася приватним агенціям. Було скасовано 30 урядових департаментів, із загальною кількістю зайнятих 211480 чоловік, а їхні функції передавалися приватним адміністративним інституціям ²².

Головне завдання цих заходів — підвищити ефективність державного апарату, скоротити видатки на його утримання, прищепити і цій частині соціуму дух підприємництва, методи управління, що діяли у приватному секторі. У такий спосіб практикувалося взаємозбагачення і схрещування державного і приватного секторів виробництва, йшов процес менеджеризації державного управління і соціальної сфери. До 1990 р. прибуток від приватизації різних галузей економіки Великої Британії становив 24 млрд 104 млн ф. ст. Своєрідним відображенням політичної філософії М. Тетчер став вираз: "Безкоштовний сир може бути тільки у мишоловці". Тому, хто добре заробляє, немає потреби безкоштовно вчитися і лікуватися. Зайві державні витрати призводять до інфляції, кризи економіки, тобто до своєрідної "мишоловки".

І справді, курс нових торі привів до пожвавлення ділової активності, прискорив модернізацію економічної структури країни. Британська економіка у 80-ті рр. зростала на 3—4 % швидше, ніж у інших провідних західних країнах, за винятком хіба що Японії. Водночас у 80-ті рр. скоротилися темпи зростання споживацьких цін. 1988 р. вони становили 4,9 %, тоді як 1979 р. - 13,6 % ²³.

Слід, щоправда, зазначити, що процеси приватизації й розширення кількості власників акцій, хоч вони й охопили значну частину суспільства, мали й своїх опонентів, оскільки, за визначенням фахівців, більшість населення країни, навіть у самій Британії, залишалася малосвідомою щодо того, як функціонує британська економіка. Саме ця необізнаність пояснювала, чому значна частина суспільства ставилася до процесів приватизації і масового акціонування з певною обережністю, а подекуди навіть вороже. Єдиним шляхом подолання такої упередженості М. Тетчер вважала якнайширше залучення британців до цього процесу, щоб на ділі продемонструвати їм усі переваги приватної власності перед державною, оскільки саме безпосередня участь у діяльності тієї чи іншої компанії не лише давала можливість підвищити фінансові інтереси кожного власника, але й наближувала його до розуміння реальних процесів економічного життя як країни в цілому, так і конкретного підприємства ²⁴.

Як зазначала згодом у своїх мемуарах М. Тетчер, сама по собі приватизація не вирішувала жодної з проблем, вона лише виявила приховані

проблеми, які слід було негайно вирішувати. Монополії, або квазімонополії, що приватизувалися, потребували державної підтримки, регулювання їхньої діяльності. Необхідно було вдихнути в них упевненість, позбавити упередженого страху перед ринковими труднощами, жорсткістю конкуренції і непередбаченістю поведінки споживачів. "Підтримка одержавлених і приватизованих корпорацій, — наголошує экс-прем'єр, — це зовсім різні речі", оскільки в першому випадку уряд змушений був займатися непритаманними для нього функціями, в іншому ж — уряд перекладав значну частину відповідальності на приватний сектор²⁵, створюючи умови для його пристойного функціонування і забезпечуючи від несподіванок "вільного ринку".

Наприкінці 80-х рр. консерваторам вдалося переломити споживачську тенденцію в настроях значної частини британського соціуму, "психологію сподівання", що лише державне регулювання здатне гарантувати їм пристойний життєвий рівень. Натомість прийшло розуміння, що кожен може стати господарем своєї долі і за певних умов (насамперед гарантій з боку держави) забезпечувати собі більш високі прибутки, домагатися фінансових успіхів. Характеризуючи цю тенденцію, міністр фінансів Найджел Лоусон підсумував, що нові власники поступово позбавляються стереотипу і так само, як і їхні досвідчені колеги, пильно стежать за курсом акцій, що регулярно публікується у пресі, прагнуть одержувати докладну інформацію про те, як функціонують ті чи інші корпорації, відвідують щорічні зібрання власників акцій. У цьому, на думку міністра, і полягає справжня суть власності²⁵.

Уряд М. Тетчер здійснював цілеспрямовану політику підтримки "малого бізнесу" і з цією метою запровадив низку заходів для стимулювання його діяльності. Надавалися податкові пільги на капіталовкладення в дрібні компанії. Уряд утворив спеціальний фонд допомоги безробітним, що мав стимулювати залучення і цієї категорії британців до процесу приватизації, виділяв бажаним кредити для налагодження власного бізнесу. По всій країні функціонували підприємницькі агенції, які допомагали приватним особам створювати свої підприємства.

Ці та інші заходи сприяли пошкваленню підприємницької активності. Про це свідчить, по-перше, значне зростання кількості новостворюваних фірм. 1987 р. кожного тижня формувалося майже 900 нових фірм, загалом же протягом року їх було зареєстровано 1,51 млн. По-друге, чисельність осіб, що займалися індивідуальною трудовою діяльністю, а також працюючих на сімейних підприємствах, зросла протягом 80-х рр. на 1 млн і перевищила 3 млн — більше, ніж за попередні 30 років. За рахунок цього зайнятість у країні зросла на 11%²⁷. По-третє, відповідно до проекту розширення ділової активності більше ніж 3 тис. компаній протягом 1983-1988 рр. отримали допомогу в розмірі 750 млн ф. ст. Згідно з підтриманою урядом програмою гарантування позик в 1981—1987 рр. було профінансовано понад 19 тис. компаній²⁸.

І, по-четверте. Наприкінці 80-х рр. загальна вартість венчурного капіталу* в промисловості сягала 1 млрд ф. ст., тоді як 1979 р. вона практично дорівнювала нулю. "Економічний сплеск" (як його називали бри-

* Венчурний (ризиковий) капітал — якісно новий засіб фінансування (інвестування) ризикового підприємства, яке працює над втіленням у виробництво певної ідеї або проекту. Ризикові підприємства не повертають вкладені у них інвестором кошти і не виплачують проценти на них. Зате інвестор отримує права на всі запатентовані і незапатентовані ("ноу-хау") інновації і засновницький прибуток від ризикованих підприємств у тому випадку, коли вони добиваються успіху (див.: Економічний словник-довідник. — К., 1995. - С. 39-40).

танські підприємці), що відбувався протягом 80-х рр., привів до загального зростання норм прибутків у Британії. Значною мірою цьому сприяла також і ліквідація неефективних підприємств і виробничих дільниць, реорганізація компаній²⁹. З метою підвищення конкурентоспроможності британської економіки уряд підтримував наукові дослідження і особливо ті розробки, які здійснювалися спільно науковими центрами та промисловими підприємствами. Проводилося насичення підприємств і компаній системами ЕВМ, робототехнікою та модулями. Внаслідок цього британські фірми, що зміцнили свої позиції, почали активно здійснювати зовнішню експансію і посилили свої позиції на світових ринках. Провідні британські корпорації стали вивозити значні капітали в країни Європи та США.

Чималі іноземні інвестиції потекли і в англійську економіку. В 1987 р. було оголошено про 303 проекти закордонних фірм — прямих вкладників капіталів у Велику Британію³⁰.

Ставка на дрібну та середню буржуазію (саме вона, як стверджують торі, і була втіленням кращих британських, а отже, й консервативних традицій -- поміркованості, самоконтролю, ділової ініціативи, енергійності) дала можливість неоконсерваторам підвести достатньо широку базу й під соціально-економічну політику партії. Проголосивши володіння акціями та захист права власності на нерухоме майно основою демократичного суспільства, неоконсерватори прагнули переконати громадськість у тому, що "нарівні з автомобілями, телевізорами, пральними машинами, закордонними канікулами тощо, участь у економічному й політичному житті країни кожного члена суспільства має стати "здобутком усієї нації, кожного британця"³¹.

Добитися цього було неможливо без істотного обмеження впливу профспілок, а також послідовної боротьби із страйкарями та демонстрантами задля зміцнення закону та порядку в країні, досягнення суспільної злагоди.

(Далі буде)

¹ Sounder Peter and Colin Harris. Privatization and popular capitalism. — Buckingham; Philadelphia: Open University Press. 1994. - P. 7-8.

² 1918. Labour Annual Conference Report. The Constitutional Standing Orders of the Labour Party. Clause IV. - P. 7.

³ Sounders Peter and Colin Harris. Назв, праця. — P. 8.

⁴ Там же. - P. 99.

⁵ Там же. - P. 9 -10.

⁶ Там же. - P. 9.

⁷ Marxism today. - 1984. - July. - P. 43.

⁸ Department of Employment. — 1975. — February. — P. 168.

⁹ Великобритания. - М., 1981. - С. 284, 320.

¹⁰ Department of Employment Gazette. - 1975. - July. - P. 653.

¹¹ Горбик В. О. Британія: суперечності і проблеми. - К., 1980. - С. 12—13.

¹² Thatcher's Britain. A guide to the Ruins. - L., 1983. - P. 2.

¹³ New Socialist. - 1986. - January. - P. 34.

¹⁴ Проблемы мира и социализма. - 1988. — № 2. — С. 88.

¹⁵ Там же. - С. 74; Thatcher's Britain... - С. 682.

¹⁶ Брюс-Гардин Д. М. Тетчер: первые годы правления. — М., 1985. — С. 93.

¹⁷ R i d d e l l P. The Thatcher Decade: How Britain Has Changed During the 1980-s. - Oxford 1989.-P. 115.

¹⁸ Sounders Peter and Colin Harris. Назв, праця. — P. 143.

¹⁹ Там же. - P. 143-144.

²⁰ R i d d e l l P. Назв, праця. - P. 115.

²¹ Aharoni Y. The United Kingdom: Transforming Attitudes in R. Vernon. (ed.), The promise of Privatization. New York. Council of Foreign Relations. — L., 1988. — P. 41.

- ²² За рубежом. - 1990. - № 40.
- ²³ Экономическое положение капиталистических и развивающихся стран. Приложение к журналу "Мировая экономика и международные отношения". - М. 1989. - С. 16.
- ²⁴ A nation of shareholders. - L., CBI 1990. - P. 13.
- ²⁵ Thatcher's Britain. Назв, праця. - P. 677.
- ²⁶ Bishop M. and Kay J. Does Privatization Work? - London, 1988. Business School. - P. 32.
- ²⁷ R i d d e l l P. Назв, праця. - P. 75.
- ²⁸ Там же. - P. 76.
- ²⁹ Там же. - P. 79.
- ³⁰ Там же.
- ³¹ The Conservative Manifesto. - 1987. - P. 8.